

El mas ibèric de Can Pons (Arbúcies)

GEMMA FONT, JOAQUIM MATEU, SANDRA PUJADAS,
JOSEP MANUEL RUEDA, JORDI TURA*

INTRODUCCIÓ

El proppassat mes de setembre de 1993, en iniciar-se el removiment de terres per a les obres del nou camp de futbol d'Arbúcies, situat a 300 m del nucli urbà, les màquines posaren al descobert un conjunt de fragments ceràmics atribuïbles a època ibèrica tardana. Les troballes foren portades al Museu Etnològic del Montseny, La Gabella, que inicià els tràmits per realitzar una excavació d'urgència. La intervenció tingué una durada de 5 mesos (de setembre de 1993 a febrer de 1994) i fou finançada per l'Ajuntament d'Arbúcies i el Servei d'Arqueologia de la Generalitat de Catalunya.

LOCALITZACIÓ

El jaciment de Can Pons s'assenta sobre una terrassa fòssil de la riera d'Arbúcies, a menys de 100 m del curs actual de la riera, cercant les zones amb presència de grans blocs de granit, erosionats pels corrents del curs d'aigua, per tal de fonamentar l'edificació.

SECTOR I

Anomenem sector I la zona del jaciment on es va excavar l'estructura coneguda com a mas ibèric.

* (Museu Etnològic del Montseny, La Gabella).

ESTRATIGRAFIA

L'estratigrafia d'aquest sector és senzilla i demostra l'existència d'una petita reforma que va afectar l'edifici original, possiblement a les acaballes de la seva ocupació.

ESTRAT 1 (UE 1001)

Capa superficial de conreu de 15 o 20 cm, exempta de restes ceràmiques antigues.

ESTRAT 2 (UE 1002)

Nivell de sedimentació, format per terres argiloses amb una potència de 25 a 30 cm. A la base d'aquest nivell hom va documentar l'existència d'una petita capa cenosa que es resseguia en una àmplia superfície a l'exterior de l'edifici i que es podria interpretar, a través dels resultats de les anàlisis antracològiques realitzades per Maite Ros, com les restes d'un possible artifatge coetani a l'ocupació ibèrica. L'autora de l'informe ens diu que a partir de les restes determinades podríem parlar d'un bosc d'alzina mediterrani (amb brucs i arboç) localment esclarissat, amb presència de comunitats hidròfiles que donarien lloc a bosquetons de ribera, a causa de les humides condicions edàfiques que proporcionaria la presència propera de la riera d'Arbúcies (carbons de pollancre). Aquesta interpretació, sumada a la presència generalitzada a la terrassa del nivell de terres negres, és el que ens permet decantar-nos per la hipòtesi de la pràctica de l'artifatge.

ESTRAT 3 (UE 1004)

Nivell argilós més compacte que l'anterior, amb presència de carbons i algunes restes ceràmiques, del mateix moment d'ocupació del jaciment, que s'interpreta com el nivell de caiguda de les parets de l'edificació sobre l'estrat d'abandonament de les habitacions.

ESTRAT 4 (UE 1012, 1016, 1017, 1026, 1047, 1052, 1062, 1069, 1077)

Nivell que correspon a l'abandonament dels diferents àmbits de l'edifici, amb una gran profusió de ceràmiques, tant a torn com a mà, dòlia i pondus.

ESTRAT 5 (UE 1094)

Nivell de 10 a 12 cm format per l'aportació antròpica de terres i petits còdols, que serveix com a preparació i anivellament per rebre els paviments de terra batuda dels diferents àmbits del jaciment.

ESTRAT 6 (UE 1095)

Correspon a la terrassa fòssil de la riera d'Arbúcies, amb grans blocs granítics.

Figura 1. Vista del jaciment

ESTRUCTURES

L'excavació d'urgència permeté documentar totalment el que hem qualificat com a mas o establiment rural ibèric. Aquest edifici, orientat a l'est, de forma rectangular de 17 m x 10 m, consta de 6 àmbits (vegeu planta) i va patir una petita reforma que afectà el passadís d'accés a l'habitació central (núm. II) i les habitacions I i III. A la part est de l'edifici s'ha pogut documentar la presència de parets de tova, just davant de l'entrada principal, que conformaven probablement un porxo. Al voltant de l'edificació es troben les zones d'abocador. Precisament la de davant de l'entrada fou la que excavaren en part les màquines de les obres.

Les parets de tàpia d'aquest edifici s'assentaven sobre un sòcol, construït amb pedres unides en sec o amb fang, de diferent forma i mida, amb una amplada mitjana de 50 cm, amb les cares que donen a l'interior de les habitacions escairades i d'una sola filada per sobre del nivell de paviment. En alguns casos els blocs graní-

tics de la terrassa es mantingueren *in situ* i s'aprofitaren com a elements de suport dels murs de l'edificació, en altres es retallaren a nivell dels paviments de les habitacions i en la majoria dels casos foren extrets i acumulats a l'exterior de l'edifici.

Pel que fa al sistema de coberta de l'edifici, davant la manca de teules, devia ser de tipus vegetal, com sembla confirmar l'estudi antracològic que denota la presència de tiges de bruc entrelaçades.

L'anàlisi de les restes arqueològiques demostra una especialització diferenciada d'alguns dels espais interiors de l'edifici:

— *L'habitació I* sembla haver estat emprada com a habitatge (presència d'una llar, i atuells ceràmics d'ús quotidià)

— *L'habitació II* fou utilitzada, possiblement, com a habitatge (presència de la llar i d'alguns atuells ceràmics pràcticament sencers) i espai destinat a algun treball especialitzat (presència de fusaioles).

— *L'habitació IV* fou utilitzada com a magatzem (presència d'una dòlia i un petit dipòsit).

— *L'habitació V* s'interpreta igualment com a magatzem-rebost, donada la quantitat d'atuells ceràmics (pràcticament sencers) localitzats bàsicament al cantó de les parets. Cal destacar també la troballa de més de 40 pondus, agrupats en dues filades perpendiculars a l'habitació, que podrien testimoniar l'existència de dos telers i, per tant, també es tractaria d'un àmbit destinat al treball tèxtil.

Durant l'excavació del mas vam poder documentar tres llars, dues localitzades a l'interior de les habitacions I i II respectivament, i la tercera a l'habitació III, la qual va ser suprimida per la reforma que va patir l'entrada del mas.

La llar de l'**H1** presentava una decoració de dues bandes paral·leles incises, que possiblement emmarcarien un espai quadrat o rectangular; es conserva la meitat de la decoració original. Per sota hi havia una capa de 7 a 10 cm d'argila termoalterada.

A l'**H3** hi havia les restes d'una estructura similar, però molt més deteriorada i sense restes de decoració.

La llar de l'**H2** presentava una estructura més complexa. Després d'excavar el nivell argilós termoalterat va aparèixer un nivell refractari fet íntegrament per fragments de ceràmica a torn (majoritàriament eren fragments de càlat). Per sota es va localitzar un segon nivell argilós que a la base presentava un altre nivell de refractari ceràmic. Finalment, per sota va aparèixer un sòcol fet de rierencs de 10 a 30 cm.

Adossat a la part nord de l'edifici, a la zona exterior, es va localitzar un forn d'estructura senzilla, de forma bursoide, amb parets de tova i excavat en la terrassa, aprofitant alguns blocs de la mateixa terrassa com a suport de les parets. A l'interior del forn, s'hi trobaren nombrosos troncs d'alzina carbonitzats, algun de dimensions considerables (60 cm). L'absència total d'escòria de ceràmica, metalls o vidre, així com les reduïdes dimensions del forn, ens fa pensar en la possibilitat que es tracti d'una fossa de cocció d'ús domèstic.

Figura 2. Sector I. Planta del mas ibèric

SECTOR II

A una distància d'uns 100 m vers llevant, hi ha una altra estructura quadrangular, de petites dimensions, amb restes de *tegula* i dòlia.

La tècnica constructiva de les parets d'aquesta edificació de 5 m x 4 m es diferencia amb el sector 1 en el fet que el sòcol conservat, d'una sola filada sobre el nivell de paviment, té una amplada mitjana de 50 cm, i està construït mitjançant una doble filada de pedres de mida mitjana, escairades a l'exterior amb reompliment de pedruscall a la part interna del mur.

La presència gairebé exclusiva de dòlia entre el material arqueològic, juntament amb l'estudi paleocarpològic realitzat per R. Buxó, que ha documentat la presència de *Vitis vinifera*, ens fa pensar que es podria tractar d'una àrea d'emmagatzemament. Un altre element diferenciador respecte al sector I és la presència d'alguns fragments de *tegula*.

SECTOR III

Finalment es trobà un mur aïllat d'uns 20 m, que podria relacionar-se amb aquest magatzem i que sembla respondre a un moment posterior al mas ibèric. L'es-

cassetat dels materials trobats i el fet que només el petit magatzem sigui una estructura íntegra ens dificulta la seva adscripció cronològica.

MATERIAL ARQUEOLÒGIC

La pràctica totalitat del material arqueològic recuperat durant l'excavació d'urgència és ceràmic, a causa de les característiques edàfiques del terreny. Efectivament, aquest sòl és altament àcid, per la seva composició sedimentària: granit descompost i argiles, que tenen origen en l'aportació de sediments al·luvials (recordeu que es tracta d'una terrassa fòssil).

El conjunt ceràmic de Can Pons és de 5.882 fragments, dels quals el 88% (5.177 fragments) pertanyen al sector I, anomenat mas ibèric, el 7,3 % (431 fragments) són del sector II, denominat magatzem de dòlia i el 4,6% (274 fragments) són del sector III.

SECTOR I

El material arqueològic i, conseqüentment, el ceràmic, que és gairebé exclusiu, és localitzat majoritàriament a les UE corresponents als nivells d'abandonament i en petites escombreres UE 1003, 1056, 1087, 1093 localitzades en els encontorns de l'edifici.

El conjunt ceràmic està compost bàsicament per ceràmiques ibèriques (88,9%), tant a mà com a torn, mentre que la ceràmica d'importació representa només el 6,1%. La resta del material de terrissa, el forma la presència de dòlia (2,8%), pondus (2,06%) i fusaioles (0,07%).

La ceràmica feta a torn representa el 48% i la feta a mà el 46,1%; la resta pertanyen com ja hem dit, a dòlia, pondus i fusaioles. Cal observar, però, que només la ceràmica a mà oxidada representa el 41,4% del total (2.147 fragments), la comuna ibèrica a torn el 20,5 % (1.062 fragments) i l'àmfora ibèrica el 18,1% (941 fragments). Aquests percentatges donen idea del marc en el qual es mou el jaciment.

CERÀMICA A TORN

Dintre el conjunt de les ceràmiques a torn, el grup majoritari (80'9%) ve representat per les produccions locals o regionals: comuna ibèrica, gris de la costa catalana, kalathos, oxidada emporitana, i produccions possiblement locals imitant parets fines, així com algunes formes que recorden en bona mesura les produccions d'engalba blanca.

La ceràmica comuna ibèrica

Majoritàriament oxidada, representa per individus, el 42,3% del total de les ceràmiques a torn del sector I de Can Pons, amb el predomini de formes exvasades

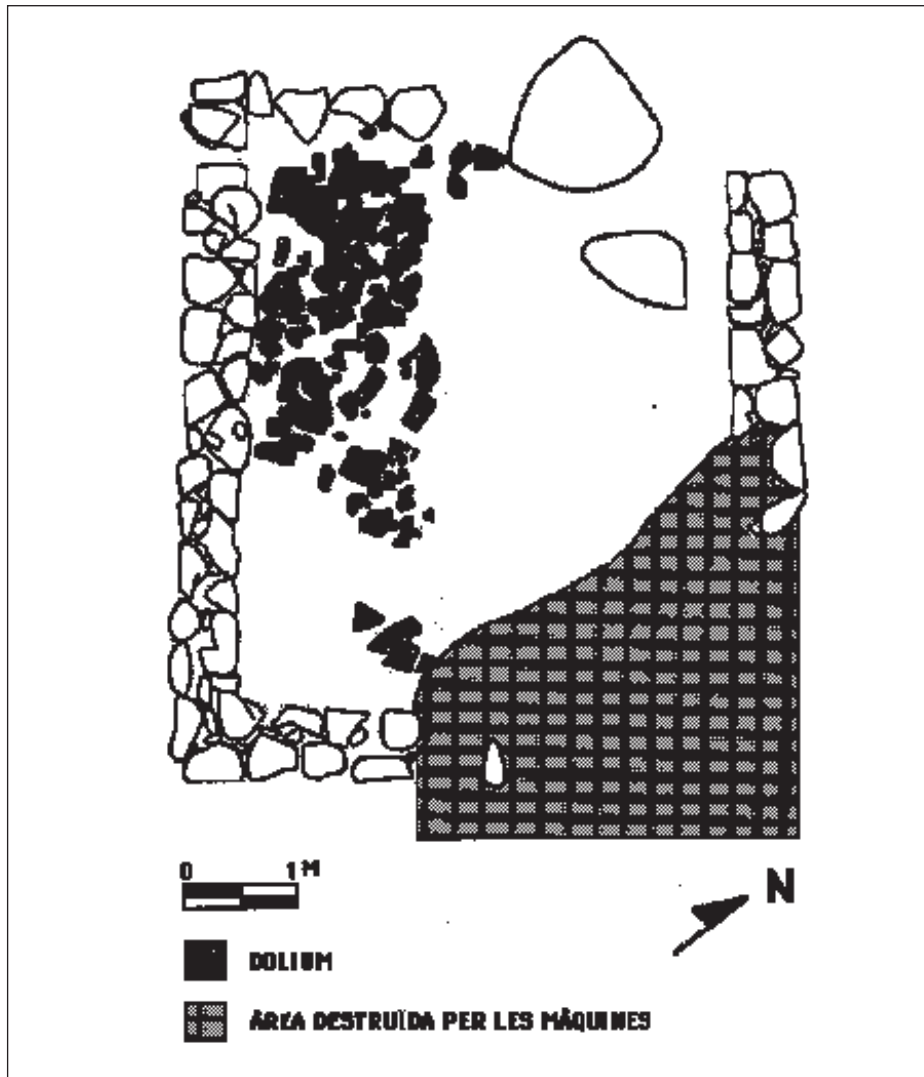

Figura 3. Sector II. Planta del magatzem

i amb llavi arrodonit, i les exvasades amb vora plana. També hi són presents les olles amb visera, les olles exvasades amb llavi lleugerament reengruixit, i una vora de secció triangular. Pel que fa a les bases, podem destacar, en aquest cas, la presència majoritària de bases planes amb lleuger reengruiximent en el peu i algun fragment d'umbilicada.

Ceràmica grisa de la costa catalana

Per nombre d'individus (38,8%) representa, després de les ceràmiques comunes ibèriques, el grup més nombrós; predominen les pàteres i gerres de petites dimensions. Dintre del grup de les ceràmiques emporitanes, cal també fer notar la presència de fragments corresponents al tipus emporità oxidat, representat per gerres de volum reduït (4,7% dels individus).

Ceràmica de parets fines

Dintre del conjunt de les ceràmiques a torn, representen el 5,8% dels individus, definides per bases gairebé planes, oxidades o lleugerament reduïdes, amb argiles ben depurades, pertanyents a petits vasos, amb diàmetres que van dels 3,4 cm als 4 cm. Possiblement es tracta de produccions locals que imiten les formes de parets fines.

Kalathos

Representen, per nombre d'individus, el 8,2% del total de ceràmica a torn. No s'han conservat restes de decoració pintada, i dins del jaciment es troben majoritàriament en el context de la llar de l'àmbit 2 (UE 1028), on, una vegada trencats, es van utilitzar com a refractari de la llar.

Les importacions

Les importacions representen, per individus, el 19,5% del total de les ceràmiques tornejadades, i estan representades exclusivament per ceràmiques de vernís negre dels tipus campaniana A o B, amb percentatges semblants. Dintre del grup de la campaniana A, hi són representats el tipus Lam. 5, Lam. 36 i Lam. 55, mentre que la campaniana B és representada majoritàriament per la forma Lam. 5, de la qual es conserven diferents vores i un peu sencer, i la forma 1 amb un peu sencer. La cronologia d'aquest material permet situar el jaciment en un període que va des de la meitat del s. II aC per als materials més antics (forma 55) fins el primer quart del s. I aC per als tipus més moderns, representats per la campaniana de tipus B (formes 1 i 5).

Àmfores

Dins del conjunt de les àmfores, destaca especialment el grup de les ibèriques, amb 23 individus, seguit de les àmfores itàliques representat per 4 individus definits només per nanses. També han aparegut alguns fragments informes atribuïbles a àmfores ebusitanes i un fragment possiblement pertanyent a una àmfora cartaginesa.

CERÀMICA A MÀ

Els 114 individus de ceràmica a mà, majoritàriament oxidada, del mas ibèric de Can Pons eren bàsicament vasos oberts (49,4%), amb predomini dels perfils de vora rectilinis o còncaus, seguits en un segon terme per vasos de parets verticals amb per-

fils rectilinis (20,6%) i vasos tancats (29,7%), ja siguin de perfil exterior còncau o rectilini. Quant a les bases, són molt majoritàries les de fons pla (96,9%), ja siguin de perfil exterior convex, rectilini o còncau.

Una característica de la ceràmica a mà trobada en el sector I és la gran quantitat de fragments decorats, encara que molts d'aquests fragments formen part d'una mateixa peça. Tot i això, s'han recuperat més de 70 fragments decorats.

L'element decoratiu més significatiu d'aquest sector són les decoracions incises en forma d'espiga, tant horitzontals com verticals, en alguns casos en composicions de dues o tres bandes. Altres motius decoratius són les incisions verticals, incisions circulars, digitacions...

El següent element decoratiu en importància són els cordons amb petites incisions verticals, però també hi són presents els cordons amb impressions digitals.

Un altre element significatiu és la presència de més de 60 pondus i 4 fusaioles, i un petit vaset de fireta a imitació d'una crater.

SECTOR II

El material arqueològic localitzat en aquest sector està format majoritàriament per fragments de dòlia (78,6%) (que corresponen a 3 individus), seguit per la ceràmica a mà oxidada de cuina (19,9%) i per la ceràmica comuna (1,1%) i àmfora ibèrica (0,2%). La gran concentració de dòlia en aquest àmbit, és el que suggereix la possibilitat de que es tracti d'un magatzem. La manca d'altres elements ens fa difícil precisar si és coetani amb el Sector I, o si pel contrari es tractaria d'un element posterior cronològicament, correlacionat amb estructures d'habitatge i explotació més complexes.

SECTOR III

En aquesta àrea, relacionada, malauradament, amb un sol mur, tenim un predomini de ceràmica grisa de cuina a torn (82,9%), d'adscripció cronològica molt difícil, i dòlia (9,8%), una amb marques de mesura. També hi ha presència de ceràmica oxidada a torn (5,9%) i tan sols 3 fragments d'ibèrica comuna (1,2%). El nombre d'individus calculats a través dels diferents tipus de formes és de 16 per a la ceràmica grisa, de 2 per a l'oxidada i de dos individus més per a les dòlies.

CRONOLOGIA

L'adscripció cronològica del mas ibèric a partir del material lliurat ens situa entre la segona meitat del s. II aC i el primer quart del s. I aC: ceràmica campaniana B (forma 1 i 5 Lamb.), àmfora itàlica, campaniana A (forma 5 Lamb. i 36 Lamb.), imitacions locals de parets fines i ceràmica d'engalba blanca.

LA SIGNIFICACIÓ DEL JACIMENT DE CAN PONS

La significació del jaciment de Can Pons abasta diferents aspectes prou interessants:

D'una banda, ens aporta noves dades sobre el poblament antic de tota l'àrea que estem tractant i canvia alguna de les hipòtesis que sobre aquest poblament es tenien.

De fet, en el curs baix de la riera d'Arbúcies en els darrers anys s'han localitzat jaciments a Grions (Sant Feliu de Buixalleu) i Hostalric; el fet, però, és que, pel que fa al curs mitjà i alt de la riera d'Arbúcies, no es tenia constància de cap jaciment del període ibèric o romà, i donava la sensació que l'estructura general de poblament responia a la presència de comunitats ramaderes seminòmades, del tipus que ja s'observaven des del neolític, i que el poblament estable ocuparia les zones planes i de fàcil conreu del curs baix de la riera, a les zones de Gaserans i Grions, sense penetrar més enllà del límit marcat per Montsoriu, on els terrenys plans aptes per al conreu són menys nombrosos i de dimensions molt més reduïdes. En aquesta zona, el desenvolupament del poblament estable o sedentari, no tindria lloc fins a època medieval (segles IX i, sobretot, X), en què trobem referències de diversos nuclis de població i parròquies (Lliors, Cerdans, Sant Pere Desplà, Arbúcies i Joanet entre d'altres).

Amb la troballa del jaciment de Can Pons, aquesta hipòtesi perd tota la seva força en tant que representa un tipus d'hàbitat totalment sedentari. Al mateix temps, aquest jaciment reforça la importància de la vall de la riera d'Arbúcies i els camins d'aquest sector com a vies de penetració i comunicació entre els plans de la Selva i Vall del Tordera, cap a la zona de la Plana de Vic (fortament romanitzada).

D'altra banda, les característiques peculiars d'aquest jaciment (sector 1 de Can Pons) i la seva cronologia, segons les dades de què disposem, el converteixen en una troballa espectacular, que ultrapassa la importància de l'àmbit estricte de la zona estudiada, en tant que ocupa un buit en el coneixement de les estructures d'hàbitat dispers ibèric que trobem en el Principat, possiblement juxtaposades amb la implantació de les bases del poblament romà en les zones costaneres i planes interiors més aptes per al conreu, que es caracteritza per la presència de *vil·lae* com a forma d'ocupació i explotació del territori. En aquest sentit, un model similar ha estat descrit al Penedès per diferents autors, malgrat no haver detectat cap estructura arquitectònica sencera (MIRET et al., 1986).

Can Pons representa, en certa manera, una exemplificació d'aquests jaciments ibèrics que entren en contacte amb la romanització (possible explotació de la vinya i ametller, presència de dòlies, ceràmiques d'importació...), i que mantenen encara d'una banda, una estructura econòmica amb una agricultura a petita escala i en la qual preval el consum familiar, i de l'altra, una base productiva essencialment familiar.

BIBLIOGRAFIA

- BELARTE, M. C.; BARBERÀ, J. «La casa ibèrica a la Catalunya Litoral: els elements i la distribució». A: *Cota Zero*, núm. 10. EUMO Editorial, Barcelona, 1994.
- MIRET, M. et al. «La evolución y el cambio del modelo de poblamiento ibérico ante la romanización: un ejemplo». A: *Los Asentamientos ibéricos ante la romanización*. Madrid, 1986.
- MOLAS, M. D.; SÁNCHEZ, E. «Coneixement actual sobre l'hàbitat i l'habitació a la Catalunya Central». A: *Cota Zero*, núm. 10. EUMO Editorial, Barcelona, 1994.
- RUEDA, J. M. «Les primeres ocupacions humanes a la vall d'Arbúcies». A: BOVER, A. *Arbúcies estudi del medi i formes de vida (1743-1940)*. Diputació de Girona i Ajuntament d'Arbúcies. Girona, 1986. [Col·lecció Botet i Sisó, 2.]
- TURA, J.; RUEDA, J. M. «El poblament antic a la vall d'Arbúcies i en el sector N.E. del Montseny. Estat de la qüestió». A: *III trobada d'estudiosos del Montseny*. Servei de Parcs de Diputació de Barcelona. [En premsa.]